

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΖΗΣΗ

**ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ
ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ**

(ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

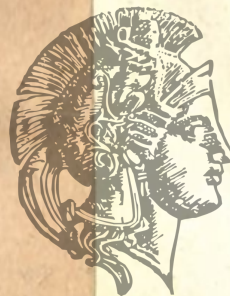

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1940

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ
ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
(ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ)
ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ παρὸν ἀφιεροῦται τοῖς σεβαστοῖς
φίλοις ἀγιορεῖταις πατρῷσιν, αἵτινες μὲ
πλείστην ἴσιν συμπάθειαν καὶ εὐμένειαν
ἀποδέχθησαν ἐξ ἀρχῆς τὸ ταπεινὸν φιλο-
λαγικὸν μᾶν ἔργον.

E. Z.

ΕΥΣΤΡ. ΖΗΣΗ

ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ
ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΟΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
(ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ
1940

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ
ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
(ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ)

Εάν σήμερον οί πολιτικοί τοῦ κόσμου ἀσχολοῦνται μέ τήν ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης *), μέ τήν ἐξεύρεσιν ἀγορῶν πρός τοποθέτησιν τῶν βιομηχανικῶν τῶν προϊόντων, μέ τὰς κοινωνικάς ἀσφαλίσεις, τήν καταπολέμησιν τῆς ἀνεργίας καί ἄλλα ἀφορῶντα τήν ἀνετιωτέραν διαβίωσιν τῶν λαῶν τῶν, ἐν τούτοις ὑπῆρξεν ἐποχή κατὰ τήν ὁποίαν ὀλόκληρος ἡ Εὐρώπη ἀνεστατώθη καί ἐσείσθη ἐκ βάθρων, ἐρρημύθησαν ἀπέραντοι ἐκτάσεις καί ἐσφάγησαν ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀνθρώπων μόνον καί μό-

*) Ἡ πραγματεία αὕτη ἐδημοσιεύθη τό πρῶτον εἰς τό φύλλον τοῦ Φεβρουαρίου 1938 κ. ἑ. τῆς «Ζωζητήσεως». Ἐπηνέχθησαν ὁμῶς συμπληρώσεις τινές, ὥστε ἡ ἐκ νέου δημοσίευσίς τῆς γὰ ἄχῃ νέον ἐνδιαφέρον.

νον διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ μετὰ θάνατον σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ κυριώτερος ἥρωας τῶν ἀναστατώσεων αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Μαρτίνος Λούθηρος, υἱὸς χωρικῶν, τοῦ Ἰωάννου Λουθήρου καὶ τῆς Μαργαρίτας, γεννηθεὶς τὴν 10ην Νοεμβρίου τοῦ 1483 εἰς τὸ Ἀϊσλέμπεν τῆς Σαξωνίας.

Εἰς τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀφοῦ εὐδοκίμως ἐμορφώθη καὶ ἠρίστευσεν εἰς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, καὶ προειλήφετο διὰ τὰ νομικά, παρέστη μάρτυς ἐνὸς τραγικοῦ συμβάντος: κεραυνὸς ἐπιπεσὼν ἐφόνευσεν ἓνα φίλον του καὶ φοβηθεὶς πολὺ ἐκ τούτου, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐν Ἐρφόρδῃ τῆς Τουριγκίας μοναστήριον τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου, χωρὶς τὴν θέλησιν τῶν γονέων του. Ἀφοῦ δὲ ἐμορφώθη ἐκεῖ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη εἰς τὴν θεολογίαν, ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος εἰς τὸ εἰκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Ἐκ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ μετέβη εἰς τὴν Βιτεμβέργην ὅπου ἐγένετο καθηγητὴς τῆς θεολογίας εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀκαδημίαν καὶ κατεφέρετο κατὰ τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς ἐκείνης Ἀαδημίας, ἐξηγῶν διαφορετικῶς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τοὺς προφῆτας.

Κατὰ τὸ ἔτος 1506 ὁ πάπας Ἰούλιος ὁ Β' ἤρχισε νὰ κτίζῃ ἐκ θεμελίων τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Πέτρου κολοσσιαῖον καὶ ἀπητεῖτο μεγάλη ποσότης χρημάτων. Διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ δὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ ἐξέδωκε νέα συγχωροχάρτια. Ἡ συνήθεια αὕτῃ τῆς ἐκδόσεως συγχωροχαρτίων ὑπῆρχε πρὸ πολλοῦ εἰς

τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ὁ πάπας Ἰούλιος, βιαζόμενος ν' ἀνοικοδομήσῃ τὸν ναόν, ἠκύρωσε τὰ προϋπάρχοντα συγχωροχάρτια, καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ν' ἀγοράσωσι νέα. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς ἄλλα χριστιανικὰ κράτη προσέτρεξαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν καὶ παρεπονέθησαν διὰ τὰ βάρη αὐτὰ ποὺ τοὺς ἐπέβαλεν ὁ πάπας.

Μὲ τὴν ἀφορμὴν ὅμως τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου, ὁ διάδοχος τοῦ πάπα Ἰουλίου Λέων ὁ Ι' ἐσυνέχισε τὴν πώλησιν τῶν συγχωροχαρτίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλέον ἔδωκεν ἄδειαν γαλακτοφαγίας κατὰ τὰς νηστησίμους ἡμέρας εἰς ἐκείνους ποὺ θὰ συνέτρεχον διὰ χρημάτων τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ. Ἀλλὰ ὁ λαὸς ἐγόγγυζε διότι εἶχε τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ὅλα τὰ συλλεγόμενα χρήματα δὲν ἐξωδεύοντο διὰ τὸν ναόν, ἀλλὰ δι' ἄλλας ἀνάγκας τοῦ πάπα καὶ τῶν αὐλικῶν του.

Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Μουγεντίας Ἀλβέρτος, ἀρχιεπίσκοπος ὢν καὶ πρίγκηψ ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τοῦ Βραδεμβούργου, ἀνέθεσε τὴν πώλησιν τῶν συγχωροχαρτίων εἰς τὸν δομενικανὸν μοναχὸν Ἰωάννην Τέτζελ καὶ ἐκ τούτου ὠργίσθησαν οἱ αὐγουστινιανοὶ μοναχοί, εἰς τὴν ἀδελφότητα τῶν ὁποίων ἀνήκεν καὶ ὁ Λούθηρος, διότι ὁ πωλὼν τὰ συγχωροχάρτια θὰ ἐλάμβανε καὶ τὸ δέκατον ἐκ τῆς πωλήσεως.

Παρακινούμενος λοιπὸν ὁ Λούθηρος ἀπὸ τοὺς συναδελφούς του αὐγουστινιανούς καὶ δὴ ἀπὸ τὸν ἐπίτροπον τοῦ τάγματος Ἰωάννην Σταυπίκιον, ἤρ-

χισε νὰ καταφέρηται κατὰ τῶν δομενικανῶν, ἀποκαλῶν αὐτοὺς ἀπατεῶνας, ἀμαθεῖς καὶ φιλαργύρους καὶ δημοσίᾳ νὰ περιγεῖται τὸν πάπαν καὶ νὰ λέγῃ εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προέλθῃ ὄφελός τι εἰς τὴν ψυχὴν μὲ τὴν ἀγορὰν συγχωροχαρτίων, ἀλλὰ κέρδος μόνον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πάπα καὶ εἰς τοὺς δομενικανούς.

Ἐπόμενον ἦτο ν' ἀκούσῃ με εὐχαρίστησιν οἱ φορολογούμενοι τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ Λουθήρου καὶ ἀμέσως ἀπέκτησεν οὗτος πολλοὺς ὁπαδοὺς.

Ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Λούθηρος ἐκ τῶν πολλῶν ὁπαδῶν του, ἔγραψεν ἐπιστολὴν καὶ πρὸς τὸν ἐκλέκτορα τῆς Μουγεντίας Ἀλβέρτον, φίλον τῶν δομενικανῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεδείκνυε διὰ ἐνεργήντα ἑπτὰ θέσεων ὅτι οὐδὲν ὄφελος εἰς τὴν ψυχὴν εἶναι δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν συγχωροχαρτίων. Τὴν ἰδίαν δὲ ἡμέραν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Πάντων τῆς Βιτεμβέργης, πρωτευούσης τῆς Σαξωνίας, ἐκοινοποίησε τὰς περιφήμους αὐτὰς θέσεις του, τὰς ὁποίας καὶ κατέστησε γνωστὰς εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν.

Ὁ Τέτσελ ἐκ Φραγκφούρτης, ὅπου εἶχε τὸ μέγα ὄφελον τοῦ ἐξεταστοῦ τῆς πίστεως καὶ διενήργει ἐκεῖθεν τὴν πώλησιν τῶν συγχωροχαρτίων, δι' 97 καὶ αὐτὸς θέσεων ἀνῆρσε τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Λουθήρου καὶ παρρησίᾳ κατέκαυσε τὰς προκηρύξεις του ὡς αἰρετικές. Τὸ ἴδιον ἔκαμε καὶ ὁ Λούθηρος, κατακαύσας εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Βιτεμβέργης τὰς θέσεις τοῦ Τέτσελ. Καὶ ἡ ἕξις καὶ αἱ ἀπειλαὶ ἐσυνεχίζοντο ἀναμεταξύ των.

Κατὰ τοῦ Λουθήρου ἠγέρθησαν καὶ ἄλλοι κλη-

ρικοί, ἀλλὰ αὐτὸς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ὑπεχώρει. Παροργισθεὶς δὲ καὶ προσπαθὼν νὰ ἐπικρατήσῃ ὅπωςδὴποτε, ἐξεμεταλλεύθη καὶ πολιτικῶς τὸ ζήτημα: Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐγνώσθη εἰς τὴν Γερμανίαν ὅτι ὁ σουλτάνος ἐπρόκειτο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτῆς, ὅποτε ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς παρεσκευάζετο ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν τούρκων. Ὁ Λούθηρος ὅμως, ἐκμεταλλευόμενος τὴν περίστασιν, ἐδίδασκεν εἰς τὰ γερμανικὰ πλήθη τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ πολέμου. Στηριζόμενος εἰς τὸ γράμμα τοῦ Εὐαγγελίου «ἐάν τις τύψῃ σε εἰς τὴν δεξιάν» κτλ. ἔλεγεν ὅτι «ὁ κατὰ τῶν τούρκων πόλεμος εἶναι ἀντίστασις κατὰ τοῦ Θεοῦ» καὶ ὅτι «καλλίτερον εἶναι νὰ ζῇ κανεὶς ὑπὸ τοὺς τούρκους παρὰ ὑπὸ τὸν πάπαν».

Ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς, βλέπων τὴν ἀκατάσχετον δύναμιν τοῦ Λουθήρου νὰ θέτῃ ἐν κινδύνῳ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην, ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ εἰς τὸν πάπαν νὰ ἐξετασθῶσι αἱ θέσεις τοῦ Λουθήρου.

Ἀναγνωρίσας καὶ ὁ πάπας τὴν ἀνικανότητα τῶν ἀναλαβόντων νὰ ἀνατρέψῃσι τὰς θεωρίας τοῦ Λουθήρου κληρικῶν, ἀνέθεσεν εἰς ἐπιτροπὴν ἐξ ἑπτὰ, ἀποτελουμένην ἐκ τῶν περιφημοτέρων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἵνα ἐγγράφως ἀναιρέσῃ τὰ λεγόμενα τοῦ Λουθήρου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν κατώρθωσαν τίποτε. Λαβὼν δὲ ὑπ' ὄψιν τὸ γράμμα τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, διέταξε τὴν 7ην Αὐγούστου τοῦ 1518 τὸν Λούθηρον νὰ προσέλθῃ ἐντὸς δύο μηνῶν εἰς Ρώμην καὶ νὰ δώσῃ λόγον τῆς διδασκαλίας του. Ἀλλὰ ὁ Λούθηρος ἀπηυθύνθη εἰς τὴν Ἀκαδημίαν

της Βιτεμβέργης καὶ εἰς τὸν ἐκλέκτορα τῆς Σαξωνίας Φρειδερίκον καὶ ἐζήτησε νὰ μεσολαβήσωσι παρὰ τῷ πάπα ὅπως τῷ ὀρισθῶσι κριταὶ ἐν Γερμανίᾳ.

Καὶ ἔγραψεν ἡ Ἀκαδημία περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Λουθήρου εἰς τὸν Κάρολον Μίλιτιτς, κουδικουλάριον τοῦ πάπα, καὶ ὁ Φρειδερίκος εἰς τὸν Θωμᾶν Γαστάνον, πρεσβευτὴν τοῦ πάπα παρὰ τῷ αὐτοκράτορι.

Εἶχε δὲ πολλοὺς φίλους ὁ Λούθηρος ἰσχυροῦς, πολυμαθεῖς καὶ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὴν πεποίθησιν ὅτι διὰ τὴν πολυμαθειάν του καὶ τὴν σοφίαν του τὸν ἐφθόνουν οἱ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ ἐξυψώθη οὕτω εἰς μεγάλην ὑπόληψιν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ἀντιθέτως δὲ ὁ ἐξεταστής **Τέτσελ** περιήλθεν εἰς μεγάλην ἀνυποληψίαν, διότι ἐδημιουργήθη ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἡγωνίζετο διὰ τὸ συμφέρον του, διὰ τὴν συλλογὴν χρημάτων καὶ ὄχι διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν τῶν χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο οἱ πράκτορες του, οἱ περιερχόμενοι τὴν Γερμανίαν διὰ τὴν πώλησιν συγχωροχαρτίων, ἐπέστρεφον ἄπρακτοι. Τοσαύτη δὲ λύπη τὸν κατέλαβεν ὥστε ἀπέθανεν ἐκ τῆς λύπης του ὁ δυστυχής.

Ὁ θάνατος τοῦ Τέτσελ ἔφερεν εἰς δυσχερὴ θέσιν τὸν πάπαν, ὁ ὅποιος καὶ ἐδέχθη νὰ διορίσῃ κριτὴν τοῦ Λουθήρου τὸν ἐν Γερμανίᾳ καρδινάλιον καὶ πρεσβευτὴν τοῦ Θωμᾶν Γαστάνον.

Ἀφοῦ ὁ Λούθηρος ἐφωδιάσθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος μὲ «σαλδοκονδότο», δηλαδὴ μὲ ἔγγραφον

βεβαιώσιν ὅτι θὰ ἦτο σεβαστὴ παρ' ὅλων ἡ ζωὴ του, ἐπῆγεν ἀπὸ τὴν Ἑλδεμβέργην εἰς τὴν Αὐγούστην, ὅπου εὕρισκετο ὁ Γαστάνος, ὅστις καὶ μὲ πολλὴν φιλοφροσύνην τὸν ἐδέχθη, ἀλλὰ καὶ τὸν διέταξε νὰ δεχθῇ τρεῖς τινάς: 1ον) νὰ ἐπανέλθῃ ἀπὸ τῶν σφαλμάτων του εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν καὶ νὰ μὴ ἀθετήσῃ εἰς τὸ ἐξῆς τὴν δεδεγμένην διδασκαλίαν, ὅσον ἀφορᾷ τὰ συγχωροχάρτια· 2ον) ἐγγράφως νὰ βεβαιώσῃ ὅτι θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν· καὶ 3ον) ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς οὐδέποτε θὰ τάρξῃ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν διὰ δογμάτων ξένων τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ὁ Λούθηρος ἠρνήθη ὅτι ἐδίδαξε ποτε διδασκαλίαν ξέναν τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ ὁ καρδινάλιος τοῦ εἶπεν ὅτι ἐδίδαξε, πρῶτον διότι ἀρνεῖται ὅτι ἡ δύναμις τῶν συγχωροχαρτίων προέρχεται ἀπὸ τὸν Χριστὸν καὶ δεῦτερον διότι ζητεῖ νέαν τινὰ πίστιν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν Μυστηρίων καὶ ὅτι ἀντίκειται εἰς τὸν πάπαν Κλήμεντα τὸν ΣΤ'.

Ὁ Λούθηρος ὁμῶς στηριζόμενος ἐπὶ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἠρνήθη εἰς τὸν καρδινάλιον καὶ τὸ ἀλάνθαστον τοῦ πάπα. Ὅποτε ἡ φιλικὴ συνδιάλεξις καὶ αἱ ἐρωταποκρίσεις μετεβλήθησαν εἰς φιλονεικίαν καὶ ὁ καρδινάλιος ἐθεώρησε πολὺ ἀπρεπὲς δι' αὐτὸν νὰ φιλονεικῇ μὲ τὸν Λούθηρον καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν ἀποστομώσῃ μὲ τὸ γράμμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, διέκοψε τὴν συζήτησιν καὶ ἤρχισε νὰ τὸν συμβουλεύῃ, ἀναμειγνύων ὁμῶς μὲ τὰς συμβουλὰς καὶ ἀπειλὰς τινάς.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν ὁ Λούθηρος μετέβη καὶ πά-

λιν εἰς τὸν καρδινάλιον, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τέσσαρας γερουσιαστὰς καὶ τὸν ἐν Γερμανίᾳ γενικὸν ἐπίτροπον τοῦ τάγματος τῶν Αὐγουστινιανῶν Ἰωάννην Σταυπίκιον, καὶ ἀπέδειξεν ἐνώπιον αὐτῶν ὅτι ἡ διδασκαλία του εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καὶ ἐτόνισεν ὅτι θὰ τὴν ὑπερασπίσῃ προθύμως ἐὰν δὲν τὴν ἀποδοκιμάσωσιν αἱ θεολογικαὶ ἀκαδημίαι τῶν Παρισίων, τῆς Βασιλείας, τοῦ Φριδούργου καὶ τῆς Λουδαίν.

Τὴν μεθεπομένην καὶ πάλιν μετέβη εἰς τὸν καρδινάλιον διὰ νὰ τοῦ εἰπῇ ὅτι ἡ διδασκαλία του δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν διάταξιν Κλήμεντος τοῦ ΣΤ'. Ἀλλὰ μὲ τοῦτο μόνον θόρυβος καὶ φιλονεικία ἐγίνοντο καὶ ὁ καρδινάλιος τὸν συνεβούλευσεν ἄλλὰ καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ μὴ συγχύσῃ τὴν ἐκκλησίαν μὲ νέα δόγματα καὶ «νὰ μὴ νομίζῃ ὅτι γνωρίζει περισσότερον ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ πρέπει», καὶ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι θὰ ἀναγκασθῇ νὰ λάβῃ ἄλλα μέτρα ἐναντίον του. Εἶχε δὲ ἄδειαν ἀπὸ τὸν πάπαν νὰ δεχθῇ τὸν Λούθηρον μόνον ἐὰν ὑποταχθῇ, εἰ δ' ἄλλως ν' ἀφορίσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμόφρονάς καὶ ὑπερασπιστάς του καὶ νὰ τοὺς παραδώσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν διὰ νὰ τοὺς φυλακίσῃ.

Ὁ Λούθηρος ὁμοῦς μὴ πεισθεὶς μὲ κανέναν τρόπον, ἔγραψε δήλωσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔλεγεν ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρώμην, διότι εἶναι πτωχός, ἀλλὰ καὶ διότι ὑποπτεύεται τὸν πάπαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ ὅτι προστίμα νὰ κριθῇ ἀπὸ τὴν Σύνοδον. Τοιχοκολλήσας δὲ τὴν δήλωσιν εἰς

τὴν πλατεῖαν τῆς Αὐγούστης, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Βιτεμβέργην.

Ὁ Γαστάνος καὶ ὁ ἴδιος ὁ πάπας ἐξέδωκαν συγγράμματα κατὰ τοῦ Λουθήρου, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλεγον ὅτι «ὁ θησαυρὸς τῆς Ἐκκλησίας περιέχει τοὺς μυσθοὺς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων» καὶ ὅτι «αἱ πάπαι εἰμποροῦν, ὥς ἔχοντες τὰς κλεῖς τοῦ Παραδείσου, νὰ ὀρίζωσι τὸν θησαυρὸν αὐτὸν καὶ νὰ τὸν διαθέτωσι διὰ τῶν συγχωροχαρτίων, πρὸς ὄφελος ζώντων καὶ τεθνεώτων». Ὁ λαὸς ὁμοῦς δὲν ἐδίδε σημασίαν εἰς αὐτὰ καὶ οἱ περισσότεροι ἐπίστευον ὅτι ὅλα ἦσαν κερδοσκοπικοὶ πόθοι, διὸ καὶ τὸ ἥμισυ τῆς Γερμανίας ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τοῦ Λουθήρου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1519 καὶ ἄλλο γεγονός ἦλθε νὰ ἐπισωρεύσῃ νέαν δύναμιν εἰς τὸν Λούθηρον. Τὴν 12ην Ἰανουαρίου ἀποθνήσκει ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς καὶ μέχρι τῆς ἀνακηρύξεως νέου αὐτοκράτορος, ἔμεινεν ἐπίτροπος τῆς αὐτοκρατορίας ὁ δούξ τῆς Σαξωνίας Φρειδερίκος, φίλος καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ Λουθήρου. Παρετάθη δὲ ἐπὶ πέντε μῆνας ἡ ἀνακήρυξις νέου αὐτοκράτορος καὶ εἰς τὰ διάστημα αὐτὸ ὁ λουθηρανισμὸς ἔλαβε τεραστίαν ἑκτασιν.

Ταραχθεὶς ἐκ τούτου ὁ πάπας ἀπέστειλε τὸν κουδικουλάριον Μίλτιτς μὲ δῶρον ἐκ μέρους του χρυσοῦν ρόδον, ὥς σημεῖον τιμῆς καὶ ἀγάπης, καὶ ἐζήτησε ἀπὸ τὸν δούκα νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Λούθηρον καὶ ἀναχωρήσῃ ἐκ Σαξωνίας, μὴ τυχὸν μεταβῇ εἰς Βοημίαν καὶ ἐξεγείρῃ τοὺς οὐσίτας, παλαιοὺς ἀντικειμένους τῷ πάπᾳ, πράγμα τὸ ὁποῖον

δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποφύγῃ αὐτός, παρὰ τὴν διπλωματικότητα τοῦ Μίλτιτς, ὁ ὁποῖος ἐφρόντισε νὰ συναντήσῃ τὸν Λούθηρον καὶ νὰ τῇ ἐπιδαφιλεύσῃ πολλὰς περιποιήσεις καὶ φιλοφρονήσεις.

Ὁ Λούθηρος ὁμοῦς διπλωματικώτερος ὢν, ἐν τῇ ἀφελείᾳ του δὲν ἔπαυσε νὰ ὑβρίζει τὸν πάπαν καὶ ἐνώπιον τοῦ Μίλτιτς, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ καὶ μυστικά τινα παρ' αὐτοῦ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐλῆς, τὰ ὁποῖα ἀργότερον ὁ Λούθηρος εἰς τὰς συνελεύσεις ἐξετόξευσεν ὡς «ἐγκλήματα τῆς Ρώμης», μαρτυρηθέντα ὑπὸ τῶν ἰδίων τοῦ πάπα ἀνθρώπων.

Ὁ Ἑκκλῆσις, ἄνθρωπος σοφὸς καὶ πρωταγωνιστὴς τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος καὶ προηγουμένως ἐξέδωκε σύγγραμμα κατὰ τοῦ Λουθήρου, ἐκάλει τὸν Λούθηρον εἰς τὴν Λειψίαν διὰ νὰ συζητήσωσι δημοσίᾳ. Καὶ ὁ Λούθηρος, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρόν, ἐπῆγεν εἰς τὴν Λειψίαν, ὅπου, ἐνώπιον τοῦ δουκὸς τῆς Λειψίας Γεωργίου, τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Ἀκαδημίας, ἐγένετο ἡ συζήτησις αὐτὴ καὶ διήρκεσεν ἡμέρας δέκα, μὲ θέματα: περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα, περὶ καθαρτηρίου, περὶ συγχωροχαρτίων, περὶ μετανόιας καὶ περὶ ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν παρὰ τοῦ ἱερέως.

Αἱ συζητήσεις ἐγένοντο εἰς σφοδρὸν καὶ πεισματώδη τόνον καὶ ὁ Λούθηρος ἐδείχθη ἐκεῖ πολὺ θρασὺς καὶ θυμώδης. Ὅτε δὲ τοῦ παρετήρησε κάποιος, ὅτι δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτὸν νὰ φέρεται μὲ τοιοῦτον τρόπον, εἶπεν:

«Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ οὔτε διὰ τὸν Θεὸν ἤρχισε,

οὔτε πάλιν διὰ τὸν Θεὸν πρόκειται νὰ τελειώσῃ. Ὡσὰν δηλαδὴ νὰ ἔλεγεν ὅτι ὁ πάπας δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὸν Θεόν.

Μετὰ τὴν συζήτησιν αὐτὴν, ὁ Λούθηρος διεκήρυξεν εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν ὅτι ἐξῆλθε νικητὴς εἰς τὴν λογομαχίαν τοῦ αὐτοῦ μὲ τὸν Ἑκκλῆσιον.

Ὁ Μίλτιτς προσέφυγεν εἰς τοὺς αὐγουστινιανούς τῆς Αὐστρίας καὶ τοὺς παρεκάλει νὰ μεταστρέψωσι τὸν Λούθηρον, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τίποτε.

Ὁ Λούθηρος ἀφηνιάσας ἐντελῶς, ἔγραψεν αὐθαδεστάτην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἤρχισε νὰ ἐκδίδῃ συγγράμματα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον «Περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς πίστεως», γραμμένον εἰς τὴν γερμανικὴν*), ἤλεγχε τὸν πάπαν καὶ τοὺς αὐλικούς του διὰ τὰς παραβάσεις των καὶ ἀπεδείκνυνεν ἀσκήριτον καὶ ἀσεβὲς τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα.

Καὶ δὲν ἤρκειτο μόνον εἰς τὸ νὰ ἐκδίδῃ βιβλία, ἀλλὰ κατέστρεφε, κατακαίων δημοσίᾳ εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Βιτεμβέργης, τὰ προϋπάρχοντα βιβλία τῆς Δυτικῆς Ἑκκλησίας.

Ἐξέδωκε δὲ καὶ βιβλίον μὲ τίτλον: «Κατὰ τῶν ἑπτὰ Μυστηρίων τῆς Ἑκκλησίας», εἰς τὸ ὁποῖον χάνει ὁλοτελῶς τὸν ἑαυτὸν του καὶ δογματίζει ὅτι δὲν εἴμπορεῖ μὲ κανένα τρόπον νὰ ἀμαρτήσῃ πᾶς

*) Σημειωτέον ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὠμιλοῦντο μὲν αἱ ἐθνικαὶ γλῶσσαι τῶν εὐρωπαίων (γάλλων, γερμανῶν κ. ἄ.), ἐπεκράτει ὁμοῦς συνήθεια τὰ συγγράμματα νὰ γράφονται ὅλα εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν.

ὁ πιστεύων. Καταργεῖ ὅλα τὰ Μυστήρια (πλὴν τοῦ βαπτίσματος), τὰς προσευχὰς καὶ τὰς νηστείας. Ὅτε δὲ ἐξέδωκε καὶ ἄλλο βιβλίον μετ' ἑξῆς τίτλον: «Περὶ ὁράματος τοῦ Δανιήλ», εἰς τὸ ὁποῖον κατεφέρετο καὶ κατὰ τοῦ πάπα καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ πάπας Λέων ὁ Ι' ἐξέδωκε τὸ περίφημον σύγγραμμα τὸ λεγόμενον «Βούλα», διὰ τοῦ ὁποῦ ὁ Λούθηρος ἐκηρύσσεται αἵρετικὸς καὶ τοῦ ἐδίδοτο προθεσμία ἐξήκοντα ἡμερῶν διὰ νὰ μετανοήσῃ. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει καὶ αὐτός, καὶ οἱ ὁμόφρονές του, καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θὰ τὸν ἐδίωκον, καὶ οἱ συναναστρεφόμενοι αὐτόν, καὶ οἱ δίδοντες ἄσυλον εἴτε εἰς πόλιν εἴτε εἰς χωρίον, καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θὰ ἔκαιον τὰ βιβλία του, θὰ ἦσαν ἀφωρισμένοι καὶ θὰ ἐξέπιπτον ἀπὸ τὰς προνομίᾶς των καὶ τὰς ἀφεικίᾶς των καὶ θὰ ἐστεροῦντο τὰς ποιμαντηρίας ἐπισκοπῶν καὶ ἡγουμενείων, τῶν προσφερομένων ἐκ Ρώμης.

Ὁ πάπας ἐκοινοποίησε διὰ πρέσβων καὶ δι' ἐπιστολῶν τὴν ἀπόφασίν του πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Σαξωνίας καὶ πρὸς τὸν ἀνακηρυχθέντα νέον αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ε' καὶ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, ὁ ὁποῖος καὶ συνεμορφώθη πλήρως μετὰ τὰ παρὰ τοῦ πάπα ἀποφασισθέντα καὶ κατέκαυσε ὅλα τὰ σύγγραμματα τοῦ Λουθήρου τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ, Μουγεντίᾳ, Κολωνίᾳ καὶ Βραβάντῃ.

Τὸ ἴδιον ἐπραξάν καὶ οἱ ἄγγλοι, ὡς καὶ ἡ ἐν Παρισίοις Ἀκαδημία.

Τότε ἐνεφανίσθη εἰς τὴν σκηνὴν ἄλλος ἥρωας καὶ συμβολῆς τοῦ Λουθήρου, ὁ Μελάγχθων, ὁ ὁ-

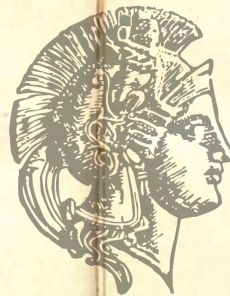
ποῖος ἔγραψεν ἀμέσως βιβλίον ὑπὲρ τοῦ Λουθήρου καὶ κατὰ τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας.

Ὁ δὲ δοῦξ τῆς Σαξωνίας ἐστείλει ἐν Λουβαίν μερικοὺς θεολόγους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν περίφημον Ἐρασμον, ἵνα ἐξετάσωσι τὰ κατὰ τὸν Λούθηρον, καὶ ἀπεφάνθησαν αὐτοὶ ὅτι ἡ Ἐκκλησία εὐρίσκεται εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε νὰ ἔχῃ ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως καὶ ὅτι ὁ Λούθηρος δικαίως καταφέρεται κατὰ τοῦ πάπα, διότι πολλαὶ καταχρήσεις διεπράχθησαν καὶ ὅλοι οἱ καλοὶ χριστιανοὶ ἐπαινοῦσι τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἐπιθυμοῦσι ν' ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰς καινοτομίας τοῦ πάπα. Τὸ μόνον ποὺ σφάλλει ὁ Λούθηρος εἶναι ποὺ καταφέρεται μετὰ πολλὴν σκληρότητα καὶ εἰς τὰ συγγράμματα του κακολογεῖ ὑπερβολικὰ καὶ χάνει μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν συμπάθειαν πολλῶν ἀνθρώπων ἡθικῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν ἐδικαίωσαν ἐὰν ἔγραφε μετὰ ἡρεμίαν καὶ πραότητα τὴν διδασκαλίαν του.

Ὁ Λούθηρος ὅμως χωρὶς νὰ δίδῃ προσοχὴν εἰς τὰς παραινέσεις αὐτὰς τῶν ὑποστηρικτῶν του, καίει δημοσίᾳ τὴν προμνησθεῖσαν «Βούλαν» τοῦ πάπα καὶ ἐκδίδει ἄλλα τρία βιβλία μετ' ἑξῆς τίτλους: 1) Κατὰ τῆς ἐπαράτου βουλῆς τοῦ Ἀντιχρίστου (δηλαδή τοῦ πάπα). 2) Ἀπόδειξις τῶν ἄρθρων τῶν παρὰ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Ι' καταδικασθέντων καὶ 3) Διὰ τὴν κατέδικασθησαν τὰ ἄρθρα τοῦ Μαρτίνου (Λουθήρου).

Κατόπιν ἐξέδωκε ἄλλα ἑνδεκα βιβλία μετὰ διαφόρους τίτλους, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπραγματεύετο τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν.

Ἰδὼν καὶ ὁ πάπας ὅτι ἦτο ἀμετάπειστος, ἐξέ-

δωκε καὶ δευτέραν «Βούλαν», τὸ 1521, διὰ τῆς ὁποίας ἀφώρισε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Λούθηρον καὶ τοὺς ὁμόφρονάς καὶ ὑπερασπιστάς του, μικροὺς τε καὶ μεγάλους, κληρικούς τε καὶ λαϊκοὺς καὶ τοὺς ἐκήρυξεν ὅλους ἐξωεκκλησιαστικούς.

* *

Ὁ Κάρολος Ε' συνεκάλεσεν εἰς Βορμάτην τὴν Δίαιταν, ἣ ὁποία μαζί με ἄλλας ὑποθέσεις, θὰ ἐξήταζε καὶ τὰ κατὰ τὸν Λούθηρον, διὸ καὶ ἐκλήθη οὗτος εἰς ἀπολογία.

Ἐδυσσευσθήθησαν μετὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα, διότι ἐθίγοντο τὰ παπικὰ δικαιώματα, δὲν ἠδύνατο ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ νὰ κάμῃ καὶ διαπραγματεύματα. Ὁ Λούθηρος ἐδοξάζετο ὡς ἅγιος εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ἐξεκίνησε λοιπὸν θορυβῶδώς, καὶ μετὰ «σαλβοκονδότο» πάντοτε, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Βορμάτην, καὶ εἰς τὸν δρόμον του ἐστάθμευεν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις καὶ ἐξεφώνει λόγους κατὰ τοῦ πάπα, τοὺς ὁποίους καὶ ἐτύπωνε πρὸς εὐρυτέραν διάδοσιν.

Τέλος ἐφθασεν εἰς τὴν Βορμάτην συνοδευόμενος ἀπὸ ἐκατὸν ἵππεῖς φίλους του. Ἐπῆγε δὲ εἰς τὴν Δίαιταν, ὅπου κατεφέρθη βαναύσως κατὰ τοῦ πάπα.

Ματαιῶς προσεπάθησαν ἐκεῖ οἱ διάφοροι ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ ἄλλοι θεολόγοι νὰ τὸν πείσωσι νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Αὐτὸς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδέχετο.

Ἐξαντληθείσης δὲ τῆς ὑπομονῆς καὶ [τῆς ἀνε-

κτικότητος τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὴν Δίαιταν, διότι ἐθίξε καὶ τὴν ἐν Κωνσταντίᾳ σύνοδον, ἣ ὁποία συνελθοῦσα κατὰ τὸ 1414 διευθέτησεν ὀριστικῶς τὰς ἀναφυσείας τότε διαφορὰς ἐν τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ ὁ Λούθηρος ὀλίγον ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, ὀλιγώτερον δὲ διὰ τὴν ἀκεραιότητα καὶ ἀσφάλειαν τῆς αὐτοκρατορίας.

Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ ὄχι μόνον τὸν ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὴν Δίαιταν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπρόσταξεν, εἰς διάστημα εἴκοσι ἡμερῶν, νὰ φύγῃ καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπαρχίαν τῆς ἐπικρατείας του νὰ εὕρισκῃται.

Ἦναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Βορμάτης τὴν 26ην Ἀπριλίου τοῦ 1521 καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ φρούριον τῆς Βαυαρίας τοῦ δουκὸς τῆς Σαξωνίας.

Ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐθορυβήθη καὶ παρ' ὀλίγον νὰ φονεύσῃ τοὺς ληγάτους τοῦ πάπα, πολὺ δὲ ἐδυσφημήθη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκ τῆς διαγωγῆς του αὐτῆς πρὸς τὸν Λούθηρον.

Ἀλλὰ ὁ Κάρολος Ε' ἦτο μονάρχης ἰσχυρᾶς θελήσεως καὶ χωρὶς νὰ διστάσῃ καθόλου ἢ νὰ τρομοκρατηθῇ ἀπὸ τὴν δυσφορίαν τοῦ πλῆθους, διὰ ὅρου ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασίν του περὶ ἐξορίας τοῦ Λουθήρου καὶ περὶ ἐκπτώσεως ἀπὸ τῶν ὁφεικίων των καὶ δημεύσεως τῶν ὑπαρχόντων των πάντων τῶν ὑπερασπιστῶν καὶ ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν διδόντων τροφήν ἢ κατάλυμα εἰς αὐτόν. Ἐπὶ πλέον δὲ διέταξε νὰ δεθῇ καὶ νὰ ἀποσταλῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τὰ βιβλία του νὰ καῶσι καὶ τοῦ λοιποῦ οὔτε νὰ τολμήσῃ κανεὶς νὰ τοῦ τυπώσῃ τί-

ποτε, οὔτε καὶ νὰ φυλάξῃ εἰς τὴν βιβλιοθήκην του βιβλία αὐτοῦ.

Ὅλοι δὲ οἱ φίλοι καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Λουθήρου κατεκραύγαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ κατελόγιζον ἀμάθειαν καὶ πάθος.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Λούθηρος ἀγανακτήσας διὰ τὴν καταδρομὴν αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐξέπεσεν εἰς μεγαλειτέρας αἰρέσεις, αἱ ὁποῖαι καταφαίνονται εἰς τὰ ἀκόλουθα βιβλία του: «Περὶ ἐξομολογήσεως μυστικῆς», «Περὶ μοναστικοῦ βίου», «Περὶ καταργήσεως τῆς θείας λειτουργίας» καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια ἐξετόξευεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου τῆς Βατσεβέργης.

Παρὰ τὸ ἐσφαλμένον τῆς Λουθηρανῆς διδασκαλίας, εὐρέθησαν πολλοὶ μορφωμένοι κληρικοὶ ἐν αἷμα καὶ ὁ ἐν Ἑλβετίᾳ διάσημος ~~καταστάς~~ ^{προσώπων} Ζουβίγκλιος, οἱ ὅποιοι, μὲ μερικὰς τροποποιήσεις, ἐνεκολπώθησαν τὰ διδάγματα τοῦ Λουθήρου, ἄλλοι πάλιν παρενόησαν καὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν του, ὥστε νὰ ἀναγκασθῇ ὁ ἴδιος ὁ Λούθηρος νὰ ἐπέμβῃ διὰ νὰ τοὺς ἀναχαιτίσῃ ἀπὸ τὸν κατήφορον ποῦ ἐπῆραν, μεγάλη δὲ ἀναστάτῳσις καὶ σύγχυσις ἐπῆλθεν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἀπόρροια δὲ τοῦ κινήματος τοῦ Λουθήρου εἶναι καὶ ἡ ἐν Παρισίοις σφαγὴ τῶν Οὐγενότων κατὰ τὴν ἐπισημασμένην ὑπὸ τῆς ἱστορίας νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου.

Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Καρόλου Ε' καὶ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, οἱ ὅποιοι ἐστάθησαν μέχρι τέλους παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ πάπα, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκος ὁ Η', ἄνθρωπος μὴ φημιζόμενος δι' εὐσέβειαν καὶ ἐγκράτειαν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ μέρος εἰς

αὐτὴν τὴν θεολογικὴν συζήτησιν καὶ συνέγραψε λόγους ὑπὲρ τῶν Ἑπτὰ Μυστηρίων, διὰ τοὺς ὁποίους λόγους τοῦ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου Ι' ὑπερασπιστὴς τῆς πίστεως.

Ὁ Λούθηρος δὲ χωρὶς νὰ παύσῃ μὲ διάφορα συγγράμματα ἀπὸ τὸ ὄχυρὸν τῆς Βατσεβέργης νὰ βάλῃ κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τῶν Συνόδων καὶ κατὰ τῶν Ἱερῶν Κανόνων, ὅτε ἀνεχώρησεν ἐξ αὐτοῦ καὶ μετέβαινεν εἰς τὴν Βιτεμβέργην, διελθὼν ἐκ τοῦ γυναικείου μοναστηρίου τοῦ Νιμκένσε, πείθει, τῇ βοηθείᾳ καὶ τοῦ ὁπαδοῦ του καὶ φίλου του Λεονάρδου Κόππεν, ἐννέα εὐγενεῖς παρθένους μοναζούσας, μαζί καὶ τὴν ἡγουμένην Αἰκατερίνην Μπάρνερ, τὴν μετέπειτα σύζυγόν του, ὡραιότατὴν οὖσαν, νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσι καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἐβδομάδι τῶν Παθῶν. Τοσαύτη ἦτο ἡ γοητεία τῆς διδασκαλίας του!

Πρὸς ἐπικύρωσιν δὲ τοῦ πραξικοπήματός του αὐτοῦ ἤρχισε νὰ διδάσκῃ κατὰ τῆς παρθενίας καὶ κατὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Μὲ τὴν κατάργησιν δὲ τῆς θείας λειτουργίας κατήργησε καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἀνεγνώριζεν ὡς πρεσβυτέρους ὅλους τοὺς μορφωμένους εἰς τὴν θεολογίαν ἀνθρώπους.

Ἐπαίρετο δὲ καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι ἡ διδασκαλία του ἦτο ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐνίκησε τὸν πάπαν καὶ δὲν εἰμπόρεσαν νὰ τὸν καταβάλωσιν ἰσχυροὶ αὐτοκράτορες καὶ βασιλεῖς. Ἀξιοπαρατήρητον δὲ εἶναι ὅτι εἰς διάστημα ὀλίγων ἐτῶν ἀπέθαναν τέσσαρες πάπαι.

Ὅτε ὁμῶς μετέφρασε εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ ἐγένετο αὐτὴ κτῆμα τοῦ λαοῦ, οἱ χωρικοὶ ἐνέπαιζον τοὺς καθολικοὺς θεολόγους, οἱ ὅποιοι ἐνόμιζον ὅτι μόνον ἐκεῖνοι ἐγνώριζον αὐτήν, καὶ τοὺς ἐκατηγόρουν ὡς ψεύστας καὶ ἀπατεῶνας. Μετὰ πέντε ἔτη καὶ πάλιν μετέφρασε τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐτροποποίησεν ὅπως ἤθελε, διὰ νὰ στηρίξῃ τὴν διδασκαλίαν του. Συνέγραψε καὶ βιβλία κατὰ τῶν νηστειῶν, κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων καὶ κατήργησε κάθε τάξιν καὶ διοικητικὸν ρυθμὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως κατεφέρθη, μὴ ἀναγνωρίσας οὐδὲν ἐκ τῶν μεταδοθέντων ἀπὸ στόματος εἰς στόμα περὶ τῆς χριστιανικῆς Πίστewς, οὐδὲ τὰς ἀποφάσεις τῶν ἱερῶν Συνόδων, οὔτε τὰς διδασκαλίας τῶν ἁγίων Πατέρων, κατήργησε τὰς νηστείας, τὰς ἐξομολογήσεις, τὸν ἄζυγον βίον τῶν ἱερῶν, τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα, τοὺς δὲ τρόπους τῆς εὐλαβείας, τοὺς σταυροὺς, τὰς μετανοίας καὶ ἄλλα τὰ ἀπεκάλει δεισιδαιμονίας καὶ περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πεποίθησιν.

Ὁ πάπας Ἀδριανὸς ὁ ΣΤ' δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Σαξωνίας ἤλεγχε αὐτὸν διὰ τὴν προστασίαν ποὺ παρεῖχεν εἰς τὸν Λούθηρον, χωρὶς δὲ νὰ κατορθώσῃ τίποτε, ἀποθνήσκει καὶ αὐτὸς καὶ γίνεται πάπας Κλήμης ὁ Ζ'.

Ἐγένοντο σύνοδοι τινες εἰς Γαλλίαν καὶ εἰς Γερμανίαν κατὰ τὸ 1524 διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ

Λουθήρου καὶ διὰ τὴν ἐπικράτησιν καὶ ἐδραίωσιν τοῦ καθολικισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπετεύχθη νὰ κατατροπωθῇ ὁ Λούθηρος καὶ τέλος τὸ 1526 συνεκλήθη ἡ μεγάλη Δίαιτα εἰς τὴν πόλιν Σπίραν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πάπας ἀντεπροσωπεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Τομάζου, κόμητος τῆς Μιρανδόλας. Ἀπετελεῖτο δὲ ἡ συνέλευσις αὕτη ἀπὸ κληρικοῦς καὶ λαϊκοῦς ἐξ ὀκτῶν τῶν παρατάξεων, τῶν τε καθολικῶν, λουθηρανῶν καὶ ζουδινγκλιανῶν.

Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην οἱ καθολικοὶ συνελθόντες εἰς ἰδιαιτέραν σύσκεψιν, ἐξέδωκαν ἀπόφασιν κατὰ τοῦ Λουθήρου καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὴν ὁποίαν ἀπόφασιν τῶν ἡθέλησαν νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὴν Δίαιταν.

Τοῦτο ἠνάγκασε ἐξ ἡγεμόνας: τὸν Ἰωάννην τῆς Σαξωνίας (διάδοχον τοῦ ἀποθανόντος Φρειδερίκου), τὸν Γεώργιον τοῦ Βραδεμβούργου, τοὺς δούκας Ἐρρίκον καὶ Φραγκίσκον τοῦ Λουνεμβούργου, τὸν Φίλιππον Λαγγράβιον τῆς Ἑσσης καὶ τὸν Βολφάγκον τοῦ Ἀνώλτ, ὡς καὶ τοὺς ἐνωθέντας μετ' αὐτῶν ἀντιπροσώπους δεκατεσσάρων ἄλλων πόλεων ὁμοφώνως νὰ διαδηλώσωσι ὅτι ἐβαρύνθησαν τὴν τυραννικὴν ὠμότητα τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης καὶ τὰς αὐθαιρεσίας αὐτῶν καὶ διαμαρτύρονται διὰ τὴν ἐκδοθεῖσαν ἀπόφασιν τῶν καθολικῶν ἀντιπροσώπων, λέγοντες ὅτι αὕτη ἀντίκειται εἰς τὴν κηρυττομένην ἀλήθειαν καὶ ἐλευθερίαν ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ ὅτι κηρύσσονται ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκ τούτου δὲ ὠνομάσθησαν οἱ λουθηρανοὶ προ-
τεστάνται (=διαμαρτυρόμενοι).

Ἡ διαμαρτυρία αὐτῇ τῶν ἡγεμόνων ἐστρέφετο
καὶ κατὰ τῶν ἀποφασισθέντων εἰς τὴν ἐν Βορμάτῃ
Δίαιταν, περὶ ἐξορίας καὶ διώξεως τοῦ Λουθήρου,
καὶ τοῦτο ἐπροκάλεσε τὴν ἀδημονίαν καὶ τὸν θυ-
μὸν τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου, ὁ ὅποιος ἐθεώρησε
τὴν πράξιν ταύτην ὡς προσβολὴν τῆς ἐξουσίας του.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγεμόνες δὲν ὑπεχώρησαν: Συνελ-
θόντες οὗτοι ἀργότερον εἰς Σμαλκάλδην τῆς Ἑσσης,
συνήψαν τὴν περίφημον Σμαλκαδικὴν συμφωνίαν
διὰ τῆς ὁποίας κατωχυρώνετο ἡ προηγουμένη των
ἀπόφασις καὶ ἐκηρύσσοντο μονίμως καὶ σταθερῶς
ὑπὲρ τῆς Λουθηρανῆς αἰρέσεως, τὴν ὁποίαν ἀπεφά-
σισαν νὰ ὑποστηρίξουν καὶ διὰ τοῦ πολέμου, μὴ δε-
χόμενοι εἰς τὸ ἐξῆς καμμίαν παρ' οὐδενὸς ἐνόχλησιν
ἢ παρέμβασιν εἰς τὰ θρησκευτικὰ των πράγματα.

Τοιοιουτρόπως ὁ Λουθηρανισμὸς ἐνομιμοποιήθη
εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐχειραφετήθη ἀπὸ τὴν παπι-
κὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ αἱ ταραχαὶ καὶ ὁ θρησκευτι-
κὸς σάλος δὲν ἐκόπασαν. Ἀπεναντίας μάλιστα ἐ-
συνεχίσθησαν μὲ περισσοτέραν ἔντασιν.

* *

Ὁ πάπας Ἀδριανὸς ΣΤ' εἶχεν ἀνακηρύξει ὡς
ἅγιον ἐπίσκοπόν τινα τῆς πόλεως Μισνίας, λεγόμε-
νον Βένωνα, τοῦ ὁποίου τὰ λείψανα μεγαλοπρεπῶς
μετεκόμισεν εἰς τὴν ἔδραν του μὲ λιτανείας καὶ μὲ
ἐκκλησιαστικὰς προπομπάς.

Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Λουθήρον νὰ ἐ-
ξετάσῃ τὰ περὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ
καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως αὐτῆς δὲν προέκυψαν στοι-
χεῖα ἱκανοποιητικά, ποὺ νὰ δικαιολογοῦν τὴν ἐνέρ-
γειαν τοῦ πάπα. Ἐκμανεῖς δὲ διὰ τὴν εὐκολίαν
αὐτὴν τοῦ ἀγιοποιεῖν οἴουσδ' ἴποτε, ἔγραψε βιβλίον
μὲ τίτλον: «Κατὰ τοῦ νέου εἰδώλου καὶ παλαιοῦ
δαίμονος τοῦ τιμωμένου ἐν τῇ Μισνίᾳ», εἰς τὸ ὁ-
ποῖον κατεφέρετο ὅχι μόνον διὰ τὴν παράβασιν αὐ-
τὴν τοῦ πάπα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν πραγματικῶν
ἀγίων καὶ ἀνεθεμάτισε τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους εὐ-
λάβειαν καὶ προσκύνησιν.

Οἱ ἀγροῖκοι χωρικοὶ τοῦ Ρήνου, ὀρμώμενοι ἐκ
τῆς λουθηρανῆς διδασκαλίας ἐγένοντο ἀναβαπτισταὶ
καὶ ἐδάπτιστον ἐν νέου τοὺς προσερχομένους ἐκ τῆς
καθολικῆς ἐκκλησίας.

Τὸ τοιοῦτον ὑπερέβαλε τὴν διδασκαλίαν τοῦ
Λουθήρου καὶ ἠναγκάσθη αὐτὸς νὰ ἐκδώσῃ βιβλίον
διὰ τοῦ ὁποίου τοὺς συνεβούλευε νὰ μὴ ἐκτροχιά-
ζωνται καὶ νὰ μὴ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς δι-
δασκαλίας του. Εἰς τὸ βιβλίον του ὁμῶς αὐτὸ δὲν
παρέλιπε νὰ ἐπιτεθῇ καὶ πάλιν κατὰ τοῦ πάπα διὰ
χρηματικὰς δοσοληψίας καὶ τοῦτο συνετέλεσεν εἰς
τὸ νὰ προκληθῇ ἐξέγερσις εἰς τὴν πόλιν Βρέμην,
τῆς ὁποίας τὸ πλῆθος λουθηρανὸν ὄν, ἐπετέθη καὶ
ἐλεηλάτησε τὰς ἐκκλησίας καὶ κατεπάτησε τὰς ἁ-
γίας εἰκόνας καὶ τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαρι-
στίας.

Ὁ ἐπίσκοπος ὁμῶς τῆς Βρέμης Χριστοφόρος,
φανατικὸς καθολικὸς ὢν, κατώρθωσε νὰ ἀντιτάξῃ.

ἐνοπλον ἀντίστασιν καὶ νὰ διασκορπίσῃ τοὺς ἀποστάτας.

Ὁ πάπας Κλήμης ὁ Ζ', ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἀντιστάσεως αὐτῆς τοῦ Χριστοφόρου, τὸν ἐφοδιάζει μὲ χρήματα καὶ μὲ εἰσοδήματα διὰ νὰ συνεχίσῃ τὸν κατὰ τῶν λουθηρανῶν πόλεμον. Ἀπεπειράθη δὲ νὰ παρακινήσῃ καὶ τοὺς δούκας τῆς Ἀλσατίας Φρειδερίκον καὶ τὸν υἱόν του Χριστιανόν, ὡς καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κολωνίας Ἑρμάνον, τὸν καρδινάλιον τῆς Μαγεντίας Ἀλβέρτον, τὸν δούκα τοῦ Μπρόνσβικ Ἑρρίκον καὶ τὸν ἡγεμόνα τοῦ Λουνεμβούργου νὰ συντρέξωσι τὸν Χριστοφόρον εἰς τὸν κατὰ τῶν λουθηρανῶν πόλεμον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Λούθηρος πληροφωρηθεὶς τὰς προσπάθειάς αὐτὰς τοῦ πάπα, κινεῖ πάντα λίθον καὶ τέλος κατορθώνει νὰ καταστήσῃ ὁπαδούς του τοὺς δούκας τῆς Ἀλσατίας, οἱ ὅποιοι ἐφημίζοντο διὰ τὸ γενναῖον ἱππικόν των, καὶ ὑπόσχεται εἰς αὐτοὺς νὰ τοὺς ἀπολυτρώσῃ ἀπὸ τὴν παπικὴν τυραννίδα. Ἐν τῇ ἐφευρετικότητί του δὲ δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ἐξεύρῃ τὸ κατάλληλον δόλωμα διὰ νὰ προσεταιρισθῇ καὶ ἄλλους ἰσχυροὺς τῆς Εὐρώπης: Ἀνεκάλυψεν ὅτι οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸν λουθηρανισμόν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ λάβωσι καὶ πάλιν ὀπίσω τὰ κτήματα τὰ ὅποια οἱ πρόγονοί των, καθολικοὶ ὄντες, ἀφιέρωσαν εἰς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια.

Μὲ τὴν μέθοδον αὐτὴν τῆς ἐπαναλήψεως ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῶν ἀφιερωθέντων κτημάτων εἰς τὰ μοναστήρια παρὰ τῶν προγόνων των, κατώρθωσε νὰ προσηλυτίσῃ εἰς τὴν αἵρεσίν του τοὺς κατοίκους

τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Δανίας, ὡς καὶ τῆς Νορβηγίας τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς, Χριστιανὸς λεγόμενος, ἀπὸ ὑπερβολικὸν ζῆλον κινούμενος, ἔκαυσεν ὅλους τοὺς ἐν τῷ βασιλείῳ του καθολικοὺς ἐπισκόπους.

Τῷ 1527 οἱ λουθηρανοὶ τοσοῦτον ἀπεθρασύνθησαν ὥστε ἐδημιούργησαν σκηνὰς καὶ λεηλασίας ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ. Μετὰ ταῦτα ὁ Λούθηρος ἐξέδωκε καὶ ἄλλα βιβλία κατὰ τῆς θείας λειτουργίας καὶ ἄλλων, ἀλλὰ συγχρόνως ἦτο καὶ ὑποχρεωμένος νὰ γράφῃ καὶ κατὰ τῶν παραφυάδων τῆς αἵρεσεώς του. Οὕτω συνέγραψε «κατὰ τῶν ἀναδαπτιστῶν» καὶ «Ὁμολογίαν μεγάλην περὶ τοῦ Κυριακοῦ δείπνου», εἰς τὴν ὁποίαν ἀναιρεῖ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, λέγει ματαίας τὰς νηστείας, τὰς ἀγρυπνίας, τὰς λειτουργίας, τὰ μνημόσυνα περὶ τῶν κεκοιμημένων καὶ τὰς ἐπιτελήσεις τῶν ἁγίων.

Ἀλλὰ ἡ ἀπειλὴ τῶν τούρκων διαρκῶς ἐπέεζε τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ ὁ Κάρολος ὁ Ε' συνεκάλεσε καὶ πάλιν, τὸ 1530, εἰς τὴν πόλιν Αὐγούστην τὴν Δίαιταν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἀποφασισμένος νὰ δεχθῇ τὸν λουθηρανισμόν, χάριν τῆς ἐνώσεως τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης εἰς κοινὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν τούρκων, καὶ νὰ καταργήσῃ διὰ παντός τὰς μεταξὺ καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν διαφωνίας.

Εἰς τὴν Δίαιταν συνήλθον ὅλοι οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, οἱ τε λουθηρανοὶ καὶ καθολικοί, ὡς καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα.

Κατ' αὐτὴν οἱ λουθηρανοὶ ἐπέδωκαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα διὰ χειρὸς τοῦ Μελάγχθωνος τὴν 25ην Ἰουνίου τὴν Ὁμολογίαν των, δηλαδὴ γραπτῶς τὴν

πίστιν των, τὴν ὁποίαν ὑπηγόρευσε ὁ ἴδιος ὁ Λούθηρος εἰς τὴν πόλιν Κοβοῦργον. Ἦτο δὲ ὑπογεγραμμένη παρὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σαξωνίας Ἰωάννου, παρὰ τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Βραδενβούργου Γεωργίου, παρὰ τοῦ δουκὸς τοῦ Λουνεμβούργου Ἐρνέστου, παρὰ τοῦ δουκὸς τῆς Ἑσσης Φιλίππου, παρὰ τοῦ δουκὸς τοῦ Ἀνὼλτ Βολφάγκου καὶ παρὰ τῶν γε-
ρουσιῶν καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς Νυρεμβέργης καὶ τῆς Ρεουτλίγκης.

Αὕτῃ εἶναι ἡ περίφημος Αὐγουσταία Ὁμολογία εἰς τὴν ὁποίαν πιστεύουν οἱ λουθηρανοὶ καὶ ἡ ὁποία περιέχει 21 ἄρθρα πίστεως καὶ ἑπτὰ ἄρθρα κατα-
χρήσεως ἐν 8λψ 28.

Τὰ 21 ἄρθρα πίστεως εἶναι τὰ ἑξῆς:

- 1) Περὶ τοῦ ἑνὸς τρισυποστάτου Θεοῦ.
- 2) Περὶ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας.
- 3) Περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι αὐτὸς μόνος ἱκανοποίησεν ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου παρά-
πτώματος καὶ τῶν ἁμαρτιῶν.
- 4) Περὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἀνακηρύξεως, καὶ ὅτι θεῖαν δωρεάν μόνον μὲ τὴν πίστιν μας δικαιού-
μεθα καὶ ὅχι μὲ τὰς ἀγαθοεργίας μας, καὶ περὶ εἰ-
ρήνης τῆς συνειδήσεως, καὶ περὶ τῆς λέξεως «πίστις».
- 5) Τί περιέχει τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ κατὰ δισταγμοῦ περὶ σωτηρίας, καὶ ἀναβαπτισ-
τῶν.

6) Ὅτι τὴν πίστιν δεῖ εἶναι ἐνεργὸν τῷ ἀγα-
θοεργεῖν.

7) Περὶ Ἐκκλησίας καὶ ὅτι οἱ θεσμοὶ ἀλλαχοῦ
ἄλλοι.

8) Ὅτι ἡ τοῦ ὑπηρέτου φαυλότης οὐ βλάπτει
τὰ Μυστήρια.

9) Περὶ βαπτισμοῦ.

10) Περὶ δεῖπνου τοῦ ἱεροῦ.

11) Περὶ ἐξομολογήσεως τῆς κατ' ἰδίαν.

12) Περὶ μετανοίας.

13) Περὶ χρήσεως τῶν Μυστηρίων.

14) Περὶ τάγματος ἐκκλησιαστικοῦ.

15) Περὶ θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν.

16) Περὶ πολιτικῶν ἐξουσιῶν.

17) Περὶ κρίσεως τῆς ἐσχάτης.

18) Περὶ αὐτεξουσίου.

19) Περὶ τοῦ αἵτιου τῆς ἁμαρτίας.

20) Ὅτι οὐκ ἀποκλύομεν οὐδένα καλὰ ἐργά-
ζεσθαι μόνον τ' ἀνωφελῆ καὶ φλύαρα τῶν ἔργων ἀ-
ποδοκιμάζομεν.

21) Περὶ θεραπείας τῶν ἁγίων.

Τὰ δὲ 7 ἄρθρα καταχρήσεως εἶναι τὰ ἑξῆς:

- 1) Περὶ μεταλήψεως ἐν ἀμφοτέροις τοῖς εἶδεσι.
- 2) Περὶ τοῦ γάμου τῶν ἱερέων.
- 3) Περὶ λειτουργίας.
- 4) Περὶ ἐξομολογήσεως.
- 5) Περὶ διαφορᾶς βρωμάτων (νηστειῶν).
- 6) Περὶ εὐχῶν τῶν μοναζόντων.
- 7) Περὶ δυνάμεως ἐκκλησιαστικῆς.

Καὶ διωρίσθη καὶ πάλιν ἐπιτροπὴ ἐξ ἑπτὰ κα-
θολικῶν θεολόγων καὶ ἐξ ἑπτὰ προτεσταντῶν διὰ
να ἐξετάσῃ τὴν ὁμολογίαν αὐτὴν τοῦ Λουθήρου
καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν

κατὰ τὸ δυνατόν μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ μὴ δυνηθέντων νὰ ἐπιτύχωσί τι, ὁ αὐτοκράτωρ διέταξεν ὅλους τοὺς ἡγεμόνας μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν ἀγίαν Ἐδραν τῆς Ρώμης.

Οἱ ἡγεμόνες ὅμως δὲν ὑπήκουσαν καὶ ἐδυσφόρησαν μὲ τὰς ἀποφάσεις αὐτὰς τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη οὗτος νὰ ἐκδώσῃ ἄλλην ἀπόφασιν, αὐστηροτέραν τῆς πρώτης, διὰ τῆς ὁποίας ἡμπόδιζε τὴν περὶ πίστεως διδασκαλίαν τοῦ Λοοθήρου καὶ διέταξε νὰ ἐπιστραφῶσι τὰ ἀφαιρεθέντα κτήματα ἀπὸ τὰ μοναστήρια καὶ ὑπόσχεται νὰ ὑπερασπισθῇ καὶ νὰ δεχθῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας του τοὺς πιστοὺς εἰς τὸν πάπαν ὑπηκόους τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων. Προσέτι δὲ προεκήρυξε καὶ τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς συνόδου μετὰ ἐξ ἡμετέρων.

Αἱ ἀπειλαὶ αὗται ἐξηγρίωσαν περισσότερο τὸν Λούθηρον, ὁ ὁποῖος ἐξωπλίσθη διὰ τριῶν νέων βιβλίων μὲ τὰ ὁποῖα παρώτρυνε τὸ μῖσος τῶν λαῶν πρὸς τὸν πάπαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες παρεσκευάσθησαν διὰ πόλεμον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐφαρμόζοντες τὴν Σμαλκαλδικὴν συνθήκην.

Ὁ αὐτοκράτωρ περιῆλθεν εἰς δυσχερῆ θέσιν διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἠδύνατο νὰ νικήσῃ ἡνωμένους τοὺς ἡγεμόνας καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶχε τὴν ἀνάγκην τῶν διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν σουλτάνον Σουλεῖμάν, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Οὐγγαρίας, ὅπου βασιλεὺς ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καρόλου Ε' Φερδινάνδος. Διὰ τοῦτο καὶ πάλιν προσεπάθησε νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ πράγματα καὶ ὥρισε νὰ συναχθῇ καὶ

πάλιν ἡ Δίαιτα εἰς τὴν πόλιν Σπίραν, κατὰ τὸ ἔτος 1531, διὰ τὰς πολιτικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἐπετεύχθη τι καὶ ἀνεβλήθη ἡ σύγκλησις τῆς Διαιτῆς κατὰ τὴν ἀνοιξιν εἰς τὴν πόλιν Ρατισβώνην, κειμένην ἀνατολικώτερον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὴν Τουρκίαν ἵνα ἐκεῖθεν συσσωματωμένοι ἐξέλθωσι κατὰ τῶν τούρκων.

Οἱ προτεστάνται ὅμως ἡγεμόνες συναθροισθέντες εἰς τὴν πόλιν Νυρεμβέργην τὸν Ἰούλιον τοῦ 1532, ἐμήνυσαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅτι θὰ συμμαχήσωσι μαζί του κατὰ τοῦ Σουλεῖμάν ἐὰν ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι εἰς τὸν λουθηρανισμόν.

Ἀδίκως καταβάλλει προσπάθειας ὁ ληγάτος τοῦ πάπα νὰ ἐμποδίσῃ τὸ πρᾶγμα. Ὁ αὐτοκράτωρ φθάσας εἰς Ρατισβώνην, διὰ προγράμματός του, ἐκδοθέντος τὴν 12ην Αὐγούστου τοῦ 1532, ἀνεγνώρισε τοὺς προτεστάντας καὶ ἐκόπασεν οὕτως ὁ σάλος.

Ὁ Λούθηρος ὅμως μέχρι τοῦ 1544 δὲν ἐγκατέλειψε τὸν κάλαμον καὶ διαρκῶς ἐξέδιδε βιβλία διὰ νὰ νουθετῇ τὸ ποίμνιόν του καὶ νὰ τὸ κραταιώσῃ εἰς τὴν διδασκαλίαν του. Τὸ τελευταῖον του βιβλίον ὑπῆρξεν ἡ «Μικρὰ ἐξομολόγησις». Ἡδὴ ἠδύνατο νὰ θεᾶται ἀφ' ὕψους, ὥς ὁ Νέρων τὴν καιομένην Ρώμην, τὴν καταπληκτικὴν διάδοσιν τῆς διδασκαλίας του, ἥτις καὶ ἐξηπλώθη εἰς τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς Εὐρώπης.

Κατὰ τὸ ἔτος 1545 ὁ Λούθηρος ἤκουσε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ συγκροτηθῇ εἰς τὸ Τριδέντο σύνοδος

οἰκουμενική διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς διδασκαλίας του καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἀπέλθῃ «ὠρυόμενος τρίζων τοὺς ὀδόντας του καὶ κρούων τοὺς πόδας του», εἶπε δὲ συγχρόνως καὶ εἰς τὸν ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπρόσωπον τοῦ πάπα: «Θὰ πάγω εἰς τὴν σύνοδον καὶ βάζω στοίχημα τὴν κεφαλὴν μου ἂν δὲν θὰ προστατεύσω τὰς διδασκαλίας μου ἐναντίον ὅλου τοῦ κόσμου. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγω δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν θυμὸν μου ἀλλὰ θέλημα τοῦ Θεοῦ».

Ἀσθενήσας ὁμως δὲν ἡδυνήθη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν σύνοδον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν πατρίδα του τὸ Ἀϊσλέμπεν τῆς Σαξωνίας, τὴν 17ην Φεβρουαρίου τοῦ 1546, εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν.

Οἱ τελευταῖοι του λόγοι ἦσαν: «Παρακαλεῖτε διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν τὸν Θεὸν καὶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιόν Του νὰ μὴ διδαχθοῦν ἐσφαλμένως».

Ὁ νεκρὸς του μετεκομίσθη εἰς Βιτεμβέργην ἐπὶ ἀμάξης, μὲ προπομπὴν εὐγενῶν ἱππέων, παρηκολούθησε δὲ πεζῇ μαζί μὲ τὴν σύζυγόν του Αἰκατερίνην καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς του καὶ πολὺ πλῆθος λαοῦ. Ἐπικηδεῖους ἐξεφώνησαν ὁ Φίλιππος Μελάγχθων, ὁ Ἰωάννης Πομεράνος καὶ ὁ Ἰούστος Ἰωνᾶς. Εἰς δὲ τὸν τάφον του ἐγράφη ὁ στίχος:

«Λοιμὸς ἤμην ζῶν, θνήσκων δ' ἔσομαι θάνατός σου,
[ὦ πάπα.]»

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἀλλὰ δὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀπειλὴ αὐτή. Ἡ Ἀγία Ἐδρα, παρὰ τὴν μεγίστην διαρροὴν τὴν ὁποῖαν ὑπέστη ἐν Εὐρώπῃ, διέσωσε τὸ κῦρος τῆς. Διότι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Λούθηρος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀκολουθήσῃ μέχρι τέλους ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπόλυτον θεοκρατικὴν του ἀντίληψιν. Ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ μερικὰς παραχωρήσεις καὶ νὰ διατηρήσῃ μερικοὺς τύπους λατρείας. Ἦδη οἱ διαμαρτυρόμενοι θεολόγοι σκέπτονται νὰ ἐπανασυστήσουν τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπισκόπου, χάριν αὐτῆς τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας των, ὁρμώμενοι ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι μὲ τὴν σύστασιν τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπισκόπου δὲν θίγεται ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου. Διάφοροι δὲ λουθηρανικαὶ παραφυάδες εἰσήγαγον ἤδη, παραπλεύρως μὲ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ μερικοὺς ὕμνους ὀλιγολόγους καὶ λιτούς, συνοδευομένους ὁμως μετὰ μουσικῆς, ἔπερ καταδεικνύει ὅτι ἡ θρησκεία ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θεοκρατικὸν τῆς μέρος ἔχει ἀνάγκην καὶ ποιᾶς τινος κοινωνικότητος. Ὁ Θεὸς εἶναι τοῦ Σύμπαντος κόσμου, ἐνῷ ἡ θρησκεία εἶναι τῶν ἀνθρώπων καὶ πρέπει ὅπως ὅποτε νὰ προσαρμόζεται μὲ τὴν φύσιν αὐτῶν.

Ἡ ἀγαθοεργία δὲν σώζει τὴν ψυχὴν, διδάσκει

ὁ Λούθηρος. Βεβαίως ἡ διδαχὴ αὐτὴ διὰ τοὺς ἔχοντας τὴν θείαν χάριν τῆς καλωσύνης καὶ κάμνουν τὴν ἀγαθοεργίαν διὰ τὴν ἱκανοποίησιν μιᾶς ψυχικῆς των ἀνάγκης, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουσιν ὅτι μὲ τὴν πράξιν των αὐτὴν θὰ σώσουν τὴν ψυχὴν των, δὲν εἰσπορεῖ νὰ εἶναι βλαβερὰ. Ἀλλὰ ἡ θρησκεία δὲν εἶναι μόνον διὰ τοὺς ἀγαθοὺς τοὺς ἔχοντας ἔμφυτον τὴν καλωσύνην καὶ οἱ ὅποιοι χωρὶς καμμίαν νουθεσίαν καὶ συμβουλὴν δὲν πρόκειται νὰ ἐκτραποῦν ἀπὸ τὴν εὐθεΐαν. Ὁ διδάσκαλος τῆς Ναζαρέτ διεκήρυξεν ὅτι ἦλθε διὰ τοὺς ἀπωλολότας, διὰ τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους ποὺ ἔχασαν τὸν ἀνθρωπισμὸν των καὶ παραδοθέντες εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ εἰς τὴν ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων, ἐφόνευσαν ἐντὸς των τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ πρέπει νὰ αἰσθανθοῦν κάποιαν ἀλληλεγγύην καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον των. Εἶναι δὲ ἡ ἀγαθοεργία τὸ μέσον ποὺ θὰ τοὺς κάμῃ νὰ αἰσθανθοῦν αὐτὴν τὴν ψυχικὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον των. Ὅπως δὲ ἡ παρανόησις τῆς ἀγαθοεργίας, ἣτις ὠδήγησεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δι' αὐτῆς συγχωροῦνται ἁμαρτίαι καὶ ἐγκλήματα διαπραχθέντα εἰς τὸ παρελθόν, — κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τοῦ Λουθήρου κατήντησε νὰ πιστεύηται ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ συγχωρηθοῦν δι' αὐτῆς καὶ μελλοντικὰ ἐγκλήματα, πράγμα ποὺ εὐκόλως δύναται νὰ φαντασθῇ ἕκαστος πόσον ἐπικίνδυνον καθιστᾷ τὴν ἀγαθοεργίαν! — τοιουτοτρόπως καὶ ἡ παντελὴς ἄρνησις αὐτῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτηγῶσιν τὸν ἀνθρώπον ποὺ στερεῖται τῆς ἐμφύτου καλωσύνης. Καὶ ἡ

θρησκεία, εἵπομεν, δὲν εἶναι μόνον διὰ τοὺς ἀγαθοὺς, οἱ ὅποιοι χάριν τοῦ κοινοῦ καλοῦ εἶναι δυνατόν νὰ συγκρατηθοῦν καὶ νὰ ἀπαρνηθοῦν μερικὰ ἐπιχειρήματα ἀγαθὰ, τὰ ὅποια φυσικὰ μὲν εἶναι, δίδοντες ὁμῶς αὐτοῖς τὸ παράδειγμα τῆς ἐγκρατείας, τὰ στεροῦνται.

Ὁ Λούθηρος εἶπεν: «Ὅπως δὲν ἦτο τῆς θελήσεώς μου νὰ γεννηθῶ ἄνδρας ἢ γυναῖκα, τοιουτοτρόπως δὲν εἶναι καὶ εἰς τὴν θέλησίν μου νὰ ζῶ χωρὶς γυναῖκα». Ναί, ἀλλὰ ἡ ἀγιότης εἶναι κατόρθωμα καὶ δὲν διέπεται ὑπὸ τῆς κοινῆς λογικῆς.

Διὰ τοῦτο ἡ καθ' ἡμᾶς Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παρεδέχθη τὸν γάμον τῶν κληρικῶν ὑπὸ μερικοὺς περιορισμούς, διαφυλάξασα τὴν ὑψίστην τιμὴν τῆς ἀπολύτου ἐγκρατείας διὰ τοὺς ἐπισκόπους τῆς.

Τὴν αὐτὴν περίπου μετριοπάθειαν ἐτήρησεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀγαθοεργίας. Ὁ δωρητὴς τιμᾶται ἐπὶ τῆς γῆς, μνημονεύεται μετὰ θάνατον, δέονται ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ οἱ ἐπιζῶντες, ἀλλὰ δὲν καθορίζεται καὶ ἡ ἐν τῷ Παραδείσῳ θέσις του ἢ τάξις του.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς λατρείας ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία κατέβαλε φροντίδας διὰ νὰ περιορίσῃ πᾶν ὅ,τι παρεδόθη ἀπὸ τοὺς παλαιότερους χρόνους καὶ ἐξοστρακίζει κάθε καινοτομίαν.

Χάρις δὲ εἰς τὴν ἐμμονὴν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας, νὰ μὴ ὑποκύψωσιν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Ρώμης, δὲν ἐκλυδωνίσθη αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς λουθηρανικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀλώβητος διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ ἀγία πίστις τῶν πα-

τέρων μας με όλους τους τύπους της και με όλην την σεμνοπρέπειάν της.

Μακρὰν δὲ τῆς τύρβης τῶν κοσμικῶν ἀπασχολήσεων οἱ ἀγιορεῖται πατέρες, παραδεδομένοι εἰς τὸν Χριστόν, ἀποτελοῦν ζῶν παράδειγμα θυσίας καὶ αὐταπαρνήσεως καὶ στήλην πυρὸς ὁδηγοῦσαν τοὺς ἐν σκότει.

Λαμπρυνόμενοι δὲ ἐκ τοῦ θείου φωτὸς τῆς Ὁρθοδοξίας, λαοὶ τινες τῆς Εὐρώπης, ἐπιθυμοῦσι νὰ πλησιάσωσι πρὸς αὐτὴν καὶ πολλάκις ἐγένοντο ἐνέργειαι πρὸς τοῦτο.

Εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἔχοντες ἐπίγνωσιν τῶν ὑποχρεώσεων των, δὲν ἐδεδεάσθησαν ἀπὸ τὴν πομπῶδη μεγαλαυχίαν κοσμικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ ἐγνώριζον καλῶς ὅτι «ὡς σκευὴ κεραμέως» θρυμματίζεται καὶ ἡ καταπληκτικώτερα ἀνθρωπίνη δύναμις. Ἀπέραντος ἡ Ὁρθοδοξία δύναται νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους της ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. «Ὅσοι πιστοί, προσέλθῃτε». Ἀλλὰ δὲν θὰ εἶχε καμμίαν σημασίαν, οὔτε διὰ τοὺς πιστοὺς, οὔτε διὰ τοὺς ἀπίστους ἐὰν οἱ πρῶτοι προσήρχοντο εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀπίστων. Σημασίαν ἔχει ἐὰν οἱ ἀπίστοι προσέλθωσιν εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν.

Ὁ Λούθηρος μὴ γνωρίσας τὸ φῶς τῆς Ὁρθοδοξίας κατέρχεται εἰς τὸ ἐλάχιστον ἐπίπεδον τῆς ζωικῆς υπάρξεως, λαμβάνων ὡς μέτρον ἠθικῆς τὰς ὀλικὰς του ἀδυναμίας.

Ἐν τοιαύτῃ ὁμῶς περιπτώσει ποῖα θὰ ἦτο ἡ διαφορὰ τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ λο-

γικοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα; Μήπως καὶ αὐτὰ δὲν μᾶς εἶναι συμπαθῆ; δὲν τὰ περιβάλωμεν διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς προστασίας μας; Ἀλλὰ ἐσκέφθημεν ποτὲ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ μεθέξωσι καὶ αὐτὰ τῆς Βασιλείας τῶν οὐρανῶν; Τὸ δῶρον τοῦτο εὐηγγελίσθη μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον. ὁ ὅποιος κἀτι πρέπει νὰ κάμῃ εἰς τὴν ζωὴν του διὰ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχοντες τὴν συναίσθησιν τῆς ἁμαρτίας, διὰ νηστειῶν, ἐγκρατείας, μετανοίας καὶ προσευχῆς, ἐπικαλοῦνται τὴν Θεῖαν ἀντίληψιν καὶ τὸ δυνατόν τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ πανάγαθος Θεὸς δέχεται καὶ τὸν πρῶτον καὶ τὸν τελευταῖον καὶ τὸν ληστήν καὶ τὴν πόρνην. Πότε ὅμως; Ὅταν μετανοήσωσι καὶ κτήσωσιν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἁμαρτίας των. Καὶ διὰ νὰ μετανοήσωσι πρέπει νὰ ἴδωσι παραδείγματα. Παραδείγματα αὐτοθυσίας, στερήσεων, διωγμῶν, ἐγκρατείας, διὰ νὰ συνετισθῶσι καὶ περιορίσωσι τὰς ἐπιθυμίας των καὶ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὸν Χριστόν. Ὁ Λούθηρος δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καί, ἀσφαλῶς, παρενόησε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον.

Ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, κατελθὼν εἰς τὸν κόσμον διὰ τὰς ἁμαρτίας μας, ἐκλέξας τοὺς ἀγίους αὐτοῦ μαθητὰς ἐκ τῶν ταπεινῶν ἀλιείων τῆς Γαλιλαίας, ἐδόθησεν εἰς αὐτοὺς τὰ θεόπνευστα ταῦτα:

«Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς».

Τὴν θεῖαν ταύτην παραγγελίαν διεφύλαξαν καὶ

ἐξετέλεσαν μετ' ἀπολύτου ἀκριθείας οἱ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ ἡμῶν πίστει ἀθλήσαντες καὶ διαλάμπαντες πατέρες. Ἐξακολουθοῦν δὲ νὰ τὴν ἐκπληροῦν εἰσέτι οἱ περισσότερον ἐμμένοντες εἰς τὴν θείαν ἡμῶν Πίστιν, ὅσον ταπεινοὶ καὶ ἀπέριττοι καὶ ἂν εἶναι ἐν τῇ ζωῇ των, ἀποτελοῦντες τὸ ζῶν παράδειγμα αὐταπαρνήσεως καὶ προσηλώσεώς των εἰς τὸν Θεῖον λόγον.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀξιοθὲν τῆς Θείας Χάριτος νὰ ἡγῆται τῆς Ὁρθοδόξου Πίσταως, ὀφείλει νὰ προστατεύῃ αὐτὴν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, νὰ μὴ παρεκκλίνῃ, νὰ μὴ ἐνδίδῃ, νὰ μὴ σπεύδῃ εἰς καινοτομίας.

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, διὰ τῆς προσηλώσεως εἰς τοὺς μεγάλους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, διὰ σφαιρίσθη ἡ ἀγία ἡμῶν Πίστις, μὲ ὅλους τοὺς τύπους τῆς καὶ μὲ ὅλην τὴν σεμνοπρέπειάν της, μέχρι σήμερον. Εἴθε δὲ τοιαύτῃ νὰ διατηρηθῇ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΗΓΑΙ

Ἀθανασίου Ὑψηλάντου: «Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν». — Θωμᾶ Καρλάυλ: «Οἱ ἥρωες». — Λαζάρου-Θεοδωρίδου: «Ἱστορία τῶν νέων χρόνων». — «Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία» — Ἀκροάσεις εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσ[σ]λονίκης.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Εἰς τὴν ἐκτὸς κειμένου ἀφιέρωσιν ἡ λέξις «ταπεινόν» θέον νὰ ἀναγνώσθῃ «ταπεινόν».